

Uluslararası
Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve
Birlikte Yaşama Kültürü
Bilgi Şöleni
Bildiriler Kitabı

25-27 Ağustos 2021 tarihleri arasında
zoom meeting altyapısıyla çevrimiçi gerçekleşmiştir.

Editör
Dr. Özlem ÖZDEMİR

**TÜRK OCAKLARI
ESKİŞEHİR ŞUBESİ YAYINI**

BİLGİ ŞÖLENİ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. Nedim ÜNAL
(Türk Ocakları Eskişehir Şubesi Başkanı)

AKADEMİK KOORDİNATÖR

Doç. Dr. Ahmet Yılmaz SOYYER
(SDÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Nedim ÜNAL
Prof. Dr. Kemal POLAT
Prof. Dr. Kamil SARITAŞ
Dr. Duygu TANIDI
Arş. Gör. Esmâ TÜRKMEN
Arş. Gör. Esmâ YÜRÜK
Uzman Saniye Aybüke BERK

AKADEMİK KURUL

Doç. Dr. Ahmet Yılmaz SOYYER
Ali Rıza ÖZDEMİR

BİLDİRİ KİTABI EDITÖRÜ

Dr. Özlem ÖZDEMİR

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Salih ÇİFT
Prof. Dr. Sadullah GÜLTEN
Prof. Dr. Kalamkas KALYBAYEVA
(Kazakistan)
Prof. Dr. Namıq MUSALI
Prof. Dr. Kemal POLAT
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ
Prof. Dr. Ahmet TAŞGIN
Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER
Prof. Dr. M. Saffet SARIKAYA
Prof. Dr. Harun YILDIZ
Doç. Dr. Aziz ALTI
Doç. Dr. Cem ERDEM (Polonya)
Doç. Dr. Bakıt MURZARAİMOV
(Kırgızistan)
Doç. Dr. Tavaldieva Gülbahar
NİSHANOVNA (Özbekistan)
Prof. Dr. Kamil SARITAŞ
Dr. Bülent KELEŞ (Almanya)
Dr. Özlem ÖZDEMİR
İbrahim Bahadır (Almanya)

Türk Ocakları Eskişehir Şubesi Yayını

Editör: Dr. Özlem ÖZDEMİR

Mizanpaj: Sistem Ofset

Kapak: Hasan KINIK

Baskı: Sistem Ofset Bas. Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Baskı Tarihi: 2022

ISBN: 978-605-72073-0-2

Adres: Türk Ocakları Eskişehir Şubesi

Dede Mahallesi Sivrioğlu Sokağı Nu: 2 Odunpazarı/ESKİŞEHİR
eskisehir@turkocaklari.org.tr - turkocagi26@gmail.com

Telefon: 0222 221 41 41 - 0531 783 62 65

Bu kitapta ifade edilen görüşler sadece yazarlarına ait olup,
Türk Ocakları Eskişehir şubesinin resmi görüşlerini yansıtmamaktadır.

BİRLİKTE YAŞAMA TECRÜBESİ VE BEKTAŞİLİK

Experience of Living Together and Baktashi Order

*Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER**

Öz

Bektaşiliğe asıl rengini vererek evrensel bir yaşama projesi telakkisini kazandıran Hacı Bektaş-ı Velî'nin bizzat kendisi “Bir olalım, iri olalım, diri olalım” sözü ile barışın huzurun ve birlikte yaşamının en temel ahlaki kodlarını Türk İslâm düşüncesinin bünyesine yerleştirmiştir. Bektaşilik, belirli ritüeller, adap ve erkânlar çerçevesinde ortaya çıkan tasavvufi bir oluşum, bir tarikat niteliği taşımaktadır. Ritüeller, adap ve erkânlar kültürel dolaşım formudur. Bu form, içerisinde doğup geliştiği toplumsal yapıyı kuvvetlendirerek toplumların bütünlüğünü teminat altına alan bir işleve sahiptir. Temel kavramları sevgi, hoşgörü ve kardeşlik olan Bektaşilik, Hünkârın sözünü kendisine şiar edinmiş barındıran irfanî bir gelenektir. Bektaşilik, Anadolu ve Rumeli coğrafyasından Afrika kıtasına kadar yayılmış olduğu bölgelerde toplumun iman anlayışında katı davranışlara ve taassuba meydan bırakmayan hür bir vicdan dünyası uyandırmıştır. Hoca Ahmet Yesevî'den mülhem derin hoşgörü iklimi, Mâverâünnehir bölgesinden gelerek Anadolu coğrafyasını beslemiş; Bektaşilik ile Balkanlara uzanarak o coğrafyaya hayat vermiştir. Orta Asya'da İslâm'ın yayıldığı dönemlerden itibaren muhtelif din ve kültür havzasından gelen toplumlar, Yesevî anlayışı ve onun en önde gelen temsilcisi Hacı Bektaş-ı Velî'nin öğretileri sayesinde Türk-İslâm Devleti'nin çatısı altında bir arada yaşayabilme erdemi göstermişleridir. Hacı Bektaş-ı Velî hakkında anlatılagelen halk söylenceleri ve yer yer farklı rivayetlere konu olmuş menâkabevî şahsiyeti, akla rehberlik yaptıran “Birbirinizin gönlünü kırmayın, çünkü inananın gönlü Kâbe'ye benzer; lakin gönül ondan da ileridir. Çünkü gönül Tanrı'nın evidir” veciz kutlu sözü, onun uzlaşmacı sūffî kimliğini karşımıza çıkarmaktadır. Hacı Bektaş-ı Velî'nin içerisinde yaşayarak meydana getirdiği toplumun

* Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
omerfarukteber@akdeniz.edu.tr ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3126-3802.

sosyokültürel ve dinî karakteri aynı zamanda Türk kültür ve tarihinin de zihniyet parametrelerini ortaya çıkarmıştır.

Anahtar kelimeler: Hacı Bektaş-ı Veli, Birlikte Yaşama, Dayanışma, Hoşgörü, Sevgi

Abstract

Haji Bektash Veli, who brought Bektashism the understanding of a universal project of living, placed the most basic moral codes of peace, tranquility and coexistence in Turkish Islamic thought with his words “Let’s be one, let’s be big, let’s be alive”. Bektashism is a mystical formation, a sect, that emerged within the framework of certain rituals, customs and traditions. Rituals, adab and erkan are forms of cultural circulation. This form has a function that ensures the integrity of societies by strengthening the social structure in which it was born and developed. The main concepts of Bektashism are love, tolerance and brotherhood. It is a wise tradition that contains his word as a guide. Bektashism spread in many regions from Anatolia and Rumi geography to the African continent. It has awakened a free world of conscience that does not allow immoral acts and bigotry in society’s understanding of faith. The climate of deep tolerance inspired by Hoca Ahmad Yasawi came from the Transoxiana region and fed the Anatolian geography; Reaching out to the Balkans with Bektashism that gave life to this geography. Since the spread of Islam in Central Asia, societies from various religions and cultures have shown the virtue of being able to live together under the roof of the Turkish-Islamic State, thanks to the understanding of Yasawi and the teachings of Haji Bektash-i Veli. There are folk legends told about Haji Baktash Veli and a manâkabevî personality that has been the subject of different narrations from time to time. “Do not break each other’s hearts, because the heart of the believer is like the Kaaba; But the heart is even more advanced than that. Because the heart is the house of God,” words are the guide of the mind. The socio-cultural and religious character of the society that Haji Baktash Veli created by living in it also revealed the political mentality parameters of Turkish culture and history.

Keywords: Haji Bektash Veli, Living Together, Tolerance, Solidarity, Love

1. Giriş

Türk-İslam devlet geleneğinin en önemli temsilcisi olan Osmanlı Devleti, demografik, etnik ve dinî bakımlardan olduğu kadar sosyo-kültürel farklılıklar arz eden tebaasını birçok faktörün yanı sıra Hacı Bektaş-ı Velî ve onun öğretisi sayesinde bünyesinde bir arada tutarak uzun asırlar boyunca ayakta kalabilmiştir. Hacı Bektaş-ı Velî ve Bektaşilik birlikte yaşamın sembolik isimleri olarak tarihe kaydedilmiştir.

İnsanlık tarihi boyunca düşünceleri ve insanlığın varlık problemlerine ortaya koyduğu çözüm önerileri, çağları aşarak günümüze ulaşan nadir isimlerden birisi de Hacı Bektaş-ı Velî ve onun mayaladığı Bektaşilik geleneğidir. Bektaşilik, bu yönüyle de Osmanlı tarihi boyunca var olan ve Osmanlı tarihine damgasını vurmuş bulunan İslâm tasavvuf ekollerindedir (Soyyer, 2009: 79).

Bektaşilik ananesi ve sistemleşen tasavvufi mistik akımın insanlığı ve onu var eden ilahi değerlerin temel ilkelerini keşfetmesi, bu yüksek sūfî düşüncenin de orijinal olarak sürekliliğini sağlamıştır. Hacı Bektaş-ı Velî, on üçüncü yüzyılın istikrarsız ve huzursuz Anadolu'sunda şaşkınlık ve kararsızlık içerisinde bulunan çaresiz ve mustarip Türkmen kitlelerini engin sevgi, hoşgörü, birlik ve beraberlik anlayışıyla kucaklayan ve onlara saf ve duru bir iman ve İslâm'ı teklif etmiş ve bunda da son derece muvaffak olmuştur (Fığlalı, 2006: 318; Ercan, 2010: 405).

Rûhen ve mânen sağlıklı toplumların oluşması, toplumu meydana getiren bireylerin iç âleminde aradığı huzuru yakalayabilmesine bağlıdır. Sevgi, hoşgörü ve güven temeline dayalı bir toplumu, ancak olgun ahlâka sahip erdemli kişiler meydana getirebilir. Mevlânâ, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Velî gibi mânâ âleminin rehberleri mutasavvıflar, yüzyıllar boyunca sevgi, birlik ve kardeşlik duyguları etrafında tüm insanlığı birleştirmede önemli görevler üstlenmişlerdir (Çetin, 2015: 284). Birlikte yaşama anlayışı, aynı zamanda nesiller boyu tevarüs eden bir davranış modeli olma anlamına geldiği için, böyle bir sürecin toplumsal, kültürel, dinî ve ahlâkî temellerinin tarihsel tecrübenin oluşmasına imkân veren kaynaklara dayandığı bilgisini de sunar (Kaplan, 2014: 303-316). Yaratılış gayesinin farkında olmayan insan, kendi dışındaki dünyayı da tam olarak algılayamaz. İnsan ancak kendini tanıma sürecinin ardından Rabbini ve âlem içindeki yerini anlamlandırmaya başlar. Anadolu'yu hal ve kal ilmiyle aydınlatan, Anadolu insanına coşkulu, sevecen ve hoşgörülü bir yaşama reçetesi sunan Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî (Halıcı, 1996: 770), insanın kendisini tanıması

ve benliğini oluşturması ile ilgili olarak *Makâlât*'ında son derece yüksek ahlaki ilkeler sunmuştur. O, “kendini bilmek olarak açıkladığı (Men arefe nefsehu fekad arefe rabbahu” Kendüzin Bilmek), tasavvuf literatüründeki “ma’rifet-i nefis” kavramını eserlerinde oldukça sık kullanmıştır. Bu söz ile kendi nefisini bilen; idrak eden insanın Allah’ın zatını da idrak edebileceği anlatılmıştır. Vahdet-i vücûd görüşü içerisinde ele alınan bu söz, Hakikat mertebesinin de onuncu makamıdır (Güzel, 2009: 35). Hatta Hacı Bektaş-ı Veli’ye ait olduğu bilinen; “Gelin canlar bir olalım, diri olalım, iri olalım” ve “Eline, diline, beline sahip ol; edep ya hû” gibi deyişlerin arka planında da vahdet düşüncesi yatmaktadır (Hatalmış, 2016: 270). Birlikte yaşamının getirdiği en önemli sorumluluklardan birisi, farklıların zenginlik olduğunu algılayabilecek düzeyi yakalamaktır. Korunun yerini sevginin aldığı, Allah’ın rahmet sıfatının kuşatıcılığını öne çıkartan bir tevhit anlayışı *Makâlât*'ta geçtiği şekliyle “72 millete bir gözle bakmak” diye formüle edilebilecek bir yüksek İslâm ve insan anlayışını beraberinde getirecektir (Onat, 2009: 27).

Bu yaklaşım biçiminin ilk izlerini geleneğin ilk kaynağı Hoca Ahmet Yesevî'nin hikmetlerinden bulmak mümkündür:

“Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol sen;
Öyle mazlum yolda kalsa hemdem ol sen;
Mahşer günü dergâhına mahrem ol sen;
Ben-sen diyen kimselerden geçtim işte.
Garip, fakir, yetimleri Rasûl sordu;
Hem o gece Mirac’a çıkıp didâr gördü;
Geri inip garip, yetim izleyip yürüdü;
Gariplerin izini izleyip indim işte” (Yesevî, 1991: 49)

Hacı Bektaş-ı Veli'nin dile getirdiği birlikte yaşamının unsurları evrensel değerlerin temel dinamikleri olarak kabul edilmelidir. Bu değerler dört kapı, kırk makam doktrini bu düşünceyle bezenmiş Anadolu kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır. Ona göre birlik ve beraberliğin şartlarını şu evrensel ilkeler temin etmektedir:

- Helal kazanmak
- Şefkat ve merhamet sahibi olmak
- Herkese karşı sevgi ile bakmak
- Fakirlikten şikâyetçi olmama ve kanaatkâr olmak
- Edep sahibi olmak

- Sabır ve kanaat sahibi olmak
- Cömert olmak
- Mütevazı olmak
- Elinden gelen iyilikleri esirgememek
- Yerinde hakikatleri söylemek ve sır tutabilmek

Hacı Bektaş-ı Velî'nin ifade ettiği Hakikat kapısının ikinci makamı ise yetmiş iki millete aynı nazarla bakmak ve kimseyi yaratılışa dayalı farklılıklarından dolayı ayıplamamaktır. Mâverâunnehir'den başlayan, Anadolu ve Balkan coğrafyaları ile birlikte Kuzey Afrika'ya hayat suyu taşıyan Bektaşî düşünce ve yaşantısı İslâm dünyasına sadece askeri alanlarda değil aynı zamanda bilim ve sanat, felsefe ve ortak yaşam kültürüne de derinden izler bırakarak medeniyet tarihine büyük katkılar sağlamıştır (Çalışkan, 2016: 498). Horasan, Anadolu ve Balkanlar'da faaliyet gösteren pek çok tekke ve zaviye arasında Türkmen aşiretleri üzerinde en etkili olanların başında Yesevî geleneğinin Anadolu'daki temsilcisi sayılan Hacı Bektaş Veli Ocağı gelmektedir. Bektaşî Ocağı mensuplarınınca Anadolu ve Balkanlar'da üretilen tasavvufi edebiyat, özellikle Melâmetilik, Kalenderîlik gibi tasavvufi akımlar ile İbn Arabî geleneğinden de pek çok izler taşınmasına rağmen, ona asıl rengini Yesevî geleneği vermiştir (Kutlu, 2010: 43; Sarıkaya, 2010: 119).

2. Bektaşîlik ve Birlikte Yaşama Tecrübesi

Bugün Anadolu'dan Balkanlar'a, oradan da Kuzey Afrika ve Amerika kıtasına uzanan büyük coğrafi alanda varlığını sürdüren Bektaşîlik, değişik kollara ayrılmakla birlikte, en genel adlandırmasıyla "Bektaşîlik" ismi altında tarihi geleneklerini büyük ölçüde yaşatmaktadır (Soyyer, 2010: 364). Bektaşîlik, XIV. asırda Yeniçeri Ocağı'nın Hacı Bektaş-ı Velî'yi kendisine pir yaparak kurulması ve ardından da XVI. yüzyılda ancak tarikatın kurumsallaşmasına karşın XIII. yüzyılda dünyaya geldiği bilinen Hacı Bektaş'ın adının kendi döneminden çok sonraki kaynaklarda sınırlı şekilde geçmesi kendisinin hayatta iken çok tanınmadığına işaret etmektedir.

Hacı Bektaş-ı Velî'yi çok az da olsa konu edinmiş kendisinden sonraki tarihi kaynaklar, tabakat kitapları ve devrin siyasi, ictimai ve ahlaki olay ve uygulamaları değerlendiren önemli eserler olmaktan çok menkibevî türde yazılmış ve fakat verdiği önemli bilgiler sayesinde pek çok konuda ışık tutabilecek eserlerdir. XIV. yüzyılın sûfi geleneklerini anlatan Âşık Paşa Zâde'nin oğlu Elvan Çelebi'nin (ö. 760/1358-59'dan sonra) Baba İlyas ve onun nesebi ile ilgili menkı-

bevi eseri; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin torunu Ulu Arif Çelebi'nin emriyle Ahmet Eflâkî tarafından yazılan *Menâkıbu'l-Ârifîn* adlı eseri; Hacı Bektaş-ı Velî'nin vefatından yaklaşık üç asır sonra kaleme alınan anonim *Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî* adlı eserler bu kabilden verilebilecek klasik eserlerdir. Bunlardan başka Hacı Bektaş-ı Velî'nin tarihsel hayatına dair detaylı bir bilgi içermese de Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin (ö. 968/1561) Osmanlı ulemâ ve meşâyihine dair *Şekâiku'n-Nu'mâniye fi 'Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniye* adlı biyografik eseri ile Âşık Pâşâzâde'nin (ö.889/1484) *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı Hacı Bektaş'ın menkabevi şahsiyetinin yanı sıra tarihsel şahsiyeti için ipuçları ihtiva etmektedir.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin tarihi şahsiyeti ve Hoca Ahmet Yesevî geleneğinin bir parçası olduğu dönemi ve tasavvufi kimliği ile ilgili sınırlı bilgiye ulaşabileceğimiz manuel kaynaklar onun tarih boyunca İslâm mezhepleri ve tarikatları açısından olduğu kadar birbirinden çok farklı kültürlerin de bir arada görülebildiği ender bölgelerden biri olan Horasan'da yaşadığını bildirmektedir. Alevilik ve Bektaşiliğin temel yazılı kaynakları da, Erdebil ocağı ve Bektaşî ocak ve dergâhları mensuplarınca kaleme alınan eserlerden oluşmuştur (Kutlu, 2010: 45).

Velâyetnâme'ye göre de asıl adı Bektaş olup vefatından sonra Bektaş-ı Velî nispetini almış olan mistik ve Türkmen kişilik, Nişabur'da doğmuş ve yüksek kültürlü bir ailede yaşamıştır¹.

Hacı Bektaş-ı Velî ile kendisinden üç asır sonra kurumsallaşan Bektaşilik ilişkisi yönüyle de söz konusu kaynaklar onun klasik anlamda fıkhî endeksli bir geleneği sürdürmediğini ifade ediyorsa da kendi yazdığı düşünülen *Makâlât*, *Besmele Şerhi* ve *Fatiha Tefsiri* gibi eserlerinden hareketle aşk ve inabeyi esas alan; tevhide sıkı sıkıya bağlı bir melâmeti mutasavvıf olduğu söylenebilir. Hacı Bektaş-ı Velî'ye ait olan *Makâlât*'ın tasavvufun temel ilkelerine vurgu yapan bir erkân olduğunu (Hacı Bektaş-ı Velî, 2000); daha ileri bir söylem ile de tevellâ ve teberrâyı da dikkatlere sunan bir eser olduğunu ifade eden araştırmalar göz önüne alınırsa (Köprülü, 1341: 125-128); Hacı Bektaş-ı Velî'nin İslâmî ilimleri mahfuz bir âlim hüviyeti ile Türkmen topluluklarının manevî önderi olması kuvvetle muhtemeldir (Ocak, 2017: 203). Hacı Bektaş-ı Velî'nin eserlerinde düşünceyi engelleyen kısıtlamalar ve basmakalıp fikirlere rastlanılmayacağı

¹ Köprülü, Yesevî geleneğinin Türkistan Kırgızistan İdil boyu ile Anadolu ve Rumeli olmak üzere üç bölgeye yoğunlukla yayıldığını ifade etmektedir.

gibi farklı kültür ve dinlerle alakalı olumsuz genellemeler de görülemez. Onun düşünce dünyası hoşgörü kültürü ile kavgasız bir şekilde birlikte yaşama arzusu ve iradesine sahip nesiller yetiştirmeye odaklanmıştır (Bayar & Bayar, 1988: 37).

3. Birlikte Yaşama Tecrübesinin Dayandığı Kaynaklar

Yaratandan ötürü yaratılana sevgi ve hoşgörü, Bektaşî erkânının en önemli ahlak ve âdâb kurallarından birisidir. Bu temel ilke Bektaşî öğretisinin nesilden nesile aktarılan genel bir özelliği olmuştur. Geleneğin sürdürülmesini sağlayan Bektaşîlik kaynakları da bu bakış açısının en güzel örnekleridir.

Velâyetnâme Hacı Bektaş-ı Velî'yi Hoca Ahmet Yesevî'nin müridi ve Rûm diyarına İslâm'ı yaymak üzere gönderdiği bir halifesi olarak göstermiştir (Hazîni, 1995: 44-46). Bununla birlikte tarihsel realite Hacı Bektaş'ın Hoca Ahmet Yesevî ile çağdaş olamayacağını ortaya koymakta ve onun Lokman-ı Parende aracılığıyla Yesevî dervişi olduğunu göstermektedir (Kadaş, 2018: 96).

Velâyetnâmeler ile Bektaşî geleneğini ibraz eden erkânâmeler ve tarihi kayıtlar esas alındığında özetle Hacı Bektaş-ı Velî, Hoca Ahmet Yesevî ve Yesevîlik ile doğrudan bağlantılı bir dervıştır (Ocak, 2017: 209). Hacı Bektaş, melâmet geleneğine bağlı kalenderi dervişliği ve Anadolu'yu İslâmlaştırmak üzere bu coğrafyaya gelen Haydarî, Vefâî ve abdallar ile yakın ilişki içerisinde bulunmuş kendisini yalnız Türklerin değil tüm insanlığın kurtuluşuna adanmış tarihi ve efsanevî bir şahsiyettir.

Tarihi bir perspektiften bakıldığında Bektaşî erkânâmelerinin ortaya çıkışının Balım Sultân (1462(?)- 1516) vasıtasıyla olduğu kabul edildiğinde, onu Bektaşîliğin Hacı Bektaş-ı Velî'den sonra "İkinci pîri (piri sani)" (Baha Said, 1927: 315; Köprülü, 1997: 462; Dede Baba, 2006: 279), kurucusu ve kurumsallaştırıcısı olarak kabul etmek durumundayız. XV. yüzyılda Balım Sultan'ın Dimetoka'dan getirtilerek Hacıbektaş zaviyesinin ve tarikatın şeyhliğine getirilmesiyle kalenderî zümrelerin doktrin, âyin ve erkânları da değişikliğe uğramış ve XIV. yüzyılda başlayan Bektaşî tarikatı teşekkülü kurumsallaşma sürecine girmiştir.

Balım Sultân Bektaşîliğin kurucusu değildir ancak o, tarikatı sistemleştirip disipline eden, var olan yapısına yeni bir biçim kazandıran, erkânını geliştirerek yeniden düzenleyen yasal bir kurum haline getiren kişidir. Bektaşîlik onunla birlikte devlet tarafından tanınmış ve geniş kitlelere mal olmuştur (Baha Said, 1927: 314).

Aralarında birtakım farklılıklar olmakla birlikte Bektaşî erkânâmeleri, tüm Bektaşîler için aynı amaca yönelik olarak yazılmış ve okunmuştur. Bu eserlerin

ve Bektâşî dergâhlarında yazılıp okunan kaynakların, toplumun birliğini bozan mezhepçilik, meşrepçilik, hizipçilik, ırkçılık taassubuna ve insan onurunu yok etmeye meyilli tüm düşünce ve zihniyetleri ortadan kaldırarak; yeryüzünde saygıya, adalete, barışa, merhamete ve hoşgörüye dayalı bir medeniyeti yeniden inşa etmeyi amaçladığı bilinmelidir (Görmez, 2016: 187).

Bu tarihi eserlerin yazılmasındaki bir diğer hedef ise; dinin kurallarını toplumun kültürüne ve yapısına en uygun bir şekilde anlatılması ve açıklanmasıdır. Çünkü Bektâşî tekke ve dergâhlarında bulunan dervişler aynı amaca hizmet eden çeşitli etnik ve sosyo-kültürel yapılardan gelen kimselerdi. Dolayısıyla toplumun küçük bir prototipi sayılan Bektaşî tarikatında toplumsal uzlaşma zemini yaratacak, karşılıklı hoşgörü ve vicdanı esas alan bir yol haritasına sahip olması beklenirdi. İşte tarikat âdâp ve erkânını kaydeden bu başucu kaynakları, bu misyonu icra eden ve mahiyetindeki evrensel ahlaki ilkeler yönünden de herkesin paylaşacağı bir bilgi deposu hüviyeti taşımaktadır.

Bektaşîler, Anadolu ve Balkanların merkezi bölgelerinde yerleşmiş ve biz-zat Osmanlı resmi makamlarınca tasvip edilen Bektaşî erkânâmelerine muhatap olmuşlardır. Yani şehir hayatının yaşandığı coğrafyalarda bu eserler yazılmış.

Kırsal kesimde yaşayan Türkmen toplulukları daha çok buyruk ve Danişmentnâmelere muhatap olmuşlardır. Tasavvufî Türk halk edebiyatının sırasıyla ilk üç halkasını teşkil eden Hoca Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre düşünceleriyle, şiirleriyle, saz ve sözleriyle Türk dilini geliştirmek, Türk milletinin refah ve mutluluğunu sağlamak, gelenek ve göreneklerini devam ettirmek, milli birlik ve beraberliğini ayakta tutmak için işte böylesi eserler meydana getirmişlerdir (Öztürk, 1987: 768).

Diğer tasavvuf ekollerinin hemen hepsinde yer alan “seyr -i sülûk” Bektâşîlerde yoktur. Bektâşîlikte mürşitler tarafından müridlere, günlük mev’ize dinlemekten başka vird de verilmediğinden müridler erkânâmelerdeki yazılı kurallara bağlı kalarak sûfi eğitimini tamamlarlar. Bu eğitimde başlıca amaç, faziletli bir toplumu meydana getiren kâmil insanların yetişmesidir. Bektâşîler için eğitilmiş insan, insan-ı kâmil seviyesine ulaşma yolunda nefsini tasfiye eden “er” kişidir. Bektâşîlik kurumunun yapısını düzenleyen ve ayakta tutan en önemli dayanaklardan birisi olan erkânâmelerde, Kur’ân ve sünnetten kaynaklanan, İslâmî düşünce ile bu iki kaynağa ters düşmeyen değerlerin mükemmel bir kompozisyonunu oluşturan “Dört Kapı Kırk Makâm” ilkesi esas alınmıştır (Teber, 2008: 58).

Hacı Bektaş-ı Veli'nin eserlerinde İslam dininin inanç esaslarını oluşturan tevhid, nübüvvet ve ahiret inancı genel İslam düşüncesine uygun olarak ana hatlarıyla yer almıştır. Onun rehberlik ettiği yolda İslam kültür tarihinde cereyan etmiş felsefi ve kelamî tartışmaların izleri de görülmemektedir.

Bektâşî kaynaklarına göre Bektaşî dervişi, şekli ibadetlerin yanı sıra, ihlas, huşû, Allah sevgisi ve korkusu gibi gönül hallerini; sabır, şükür, tevazu, cömertlik, af, merhamet gibi ahlak esasları ilke edinmelidir

Bektâşî kaynaklarında yer alan "Ahitnâme"ler, insana saygı düsturuna dair oldukça net örnekler sunmakta ve bir müridin ahlâkî açıdan hangi sorumlulukları yerine getirmesi gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunlar bir anlamda toplumsal uzlaşî ve güzel davranışların temel ölçütlerini oluşturmakta; bireyler arasında ortaya çıkan kin, nefret ve çekememezlik tohumlarını ortadan kaldıran yol haritalarıdır. Buna göre kişi;

1- Kendisine, Hz. Peygamber'e ve Allah'a karşı hoş olmayan sözlerden, Yararıya eksiklik atfeden düşüncelerden sakınmalıdır.

2- Âlimler, şeyhler, müfessirler, muhaddisler ve müçtehitler gibi dinî önderler hakkında yalan yanlış konuşmamalı, hata, hile ve riya ile haklarında kötü zanda bulunmamalıdır.

3- Sahabeler, din, kitap ve mezhep sahipleri ile insanların inandıkları kutsal değerler hakkında sövgü, yergi ve kötöleme amaçlı sözlerden kaçınmalı; onlar hakkında ileri geri konuşmamalı, iftira ve bühtanda bulunmamalıdır (Ahmet Rif'at, 129371876: 301-302).

4- Etrafındaki insanları küçük görmek, cehaletle suçlamak, tekfir etmek, kötölemek, onlara sert çıkmak, kusurlarını ortaya dökmek, haklarında yalan konuşmak, ta'n ve lanet etmek gibi kötü davranışları terk etmelidir.

5- İnsanları azarlamak ve onlara sert çıkmak yerine onlara güzel davranmalı; rezil etmek, cehaletlerini yüzüne vurmak ve utandırmak yerine gerekli nasihatlarla güzelce uyarmalıdır.

6- İnsanları tahkir etmemeli taltifte bulunmalı; eziyet etmek, üzme ve kederlendirmek yerine sevindirmeli; yalan konuşmalı, haklarında hüsn-ü zan beslemeli, söz ve davranışları iyiye yormalı ve yorumlamalıdır.

7- Tekfir etmekten kaçınmalı, kötü söz söylemek ve kusurları ortaya dökmek yerine hayır duada bulunmalıdır.

8- Kendini büyük görmek yerine tevazu göstermeli ve tenezzül etmeli; öfke ve kızgınlık yerine sabır ve toleranslı olmalı; herkese ayırmaksızın iyilikle mu-

amelede bulunmalı; kötölemek yerine övgüyle karşılık vermeli, zor kullanmak ve zorlamak yerine ricada bulunmalıdır.

9- Her durumda hilm ve sükûnet sahibi, malında cömert, sözünde güvenilir ve dürüst, güler yüzlü, kerâmet sahibi, inancı sağlam, görüşünde temkinli, tatlı sözlü, adil, itidal ve her halükarda iyi hal üzere olmalıdır (Ahmet Rif'at, 1293/1876: 303).

10- İbadetleri de riya ve gösterişsiz bir şekilde yapmalı, içinde bulunduğu toplulukta kazanacağı mevki ve statüyü tümüyle güzel ahlâk zeminine oturtmalıdır.

11- Her hangi bir kişiye karşı zulm ve ezada bulunmamalı, onu sıkıntıya düşürmemeli, beddua, haset ve iftiraya başvurmamalıdır. Fitne ve fesada sebebiyet vermek, emanete hıyanet etmek, ulü'l-emre itaat etmemek, ana-babaya muhalefet etmek, dini terk etmek, fakirlere ve düşkünlere hakaret etmek, gelenek ve göreneklere mugayir davranmak, güvenliği ihlal etmek, insanların mallarını çalmak, kibir göstermek ve böbürlenmek, rüşvet almak, cimrilik ve çekemezlik etmek, öfke ve hiddete başvurmak, yalan ve inat ile karşı koymak gibi davranışlar, Bektâşîlik mensubu bir kimsenin mutlak sûrette terk etmesi gereken davranışlardır².

Bektâşi tarikatlarında âyin ve erkânın ve kurumsal yapıların nihai hedeflerinden başta geleni, Allah'a giden yolda sosyal dayanışma ve bütünlüşmeyi, birlikteliği; insanlık ruhunu, biz şuurunu güçlendirmek ve pekiştirmektir (Albayrak, 2015: 28).

Bu öğretinin kaynağı Hacı Bektaş Veli'dir. Doğduğu ve neşvünema bulunduğu mekânı ise Anadolu coğrafyası olmuştur. Ancak, öğreti Balım Sultan tarafından yazıya alınana dek sözlü olarak şekillenme aşamasını sürdürmüştür. Bektâşi öğretisi Mısır'dan Balkanlara çok geniş bir alana yayılmış, Türk kültürünü, töresini, âdetini gittiği yerlerde sevgi, hoşgörü ve sempatiyle benimsetmiştir (Temren, 1996: 760). Bektâşîliğin diğer bir adı "Tarik-i Nazenin" (nazik yol) olarak ifade edilmiştir. Evrendeki ulaşılabilecek tüm bilgiyi içermesi yönüyle Tarik-i Nazenin, Allah bilgisine giden nazik yolda insanı eğitmektedir. Hacı Bektaş Veli bu yolu Anadolu'da oluşturan, sevdiren, benimseten önderdir (Kalafat: 1398-1406). Yolun kapıları, bu zevkli yola gönül veren her kula açıktır. Onda düşmanlık ve kin tohumları yoktur. Düşmanınızın dahi insan olduğunu

² Bu Ahidnâme, Hacıbektaş İlçe Halk Kütüphanesi, *Bektâşî Erkânâmesi*, No: 36, vr. 192b-195a. arasında bulunmaktadır.

unutmayınız ve “Tanrı’ya dost olmayı halka eziyet etmemekte bil” diyen Hünkâr, tüm insanları sevgi ve hoşgörü ile kucaklarken bunu yalnızca insanlarla sınırlamaz hayvanattan nebatata yaratılmış ve yaratılacakların tümünü kuşatan bir aşka davet eder.

4. Sonuç

Bektâşîlik İlahî vahyin inananlar arasında tesis etmeyi öngördüğü kardeşlik/uhuvvet ve farklı kültürler ile en ideal şekilde ilişkileri sürdürmeyi tavsiye eden nebevî sünnet anlayışının tarih boyunca en güzel örneğini yaşayarak temsil etmiş bir evrensel değerler manzumesidir. Bu değerler sisteminin yapı taşları ise yüzyıllar boyunca içerisinde yaşadıkları toplumlara saygı, sevgi, diğerkâmlık, başkasını kendi nefesine tercih gibi ahlaki ilkeleri benimsetmeye çaba sarf eden büyük tasavvuf erenlerinin pratik hayatları olmuştur. Bektâşî geleneğinin çekirdeği Hacı Bektaş-ı Velî’nin sırasıyla Hoca Ahmet Yesevî ve onun da Mâverâünnehir’den itibaren Türk boylarının İslamlaşmasında en büyük pay sahibi olan İmam Maturîdî’den tevarüs ettiği düşünce dünyasına ilham veren temel dinamik: Vasat bir ümmet projesi olan dinde ifrat ve tefritten uzak bir orta yolu takip etmektir. Kur’ân-ı Kerîm’in tabiri ile “ümmeten vasata”dır. Ümmetin takip ettiği orta yolda ise, soy, sop, ırk, şeref ve sınıf mücadeleleri bulunmaz; çatışmalar yaşanmaz; madde ve mana dengesinin kurulduğu bir toplumsal yapı için ancak bireyler arasında etik ve kabiliyete dayalı bir rüchaniyet söz konusudur. Oradaki tercihte ise üstünlük ve şeref ölçüsü yalnızca ahlaki ilkelere dayalı insanlık onurudur. Böylece meydana gelecek toplum da faziletli, takvada ekrem ve hayırda yarışan bir toplum olacaktır.

Mâtürîdîliğin kelâmî yönü Abdulhâlik Gücdüvânî (1103-1179) tarafından sistemeleştirilen Nakşibendiliğin şehirli ve eğitimli kesimlerinde temsil edilirken akide formu daha çok kırsal kesimde yaygın olan Hoca Ahmed Yesevî’nin (ö. 1166) adına nispet edilen Yesevîlik ve onun Anadolu’daki mirasçısı Hacı Bektaş-ı Velî’ye nispetle Bektâşîlik ile temsil edilmiştir. Hanefî-Mâtürîdî geleneğe mensup Yusuf el-Hamedânî’nin (ö.1140) öğrencisi ve halifesi olan Hoca Ahmet Yesevî, Buhara’dan yaşadığı Yesi şehrine dönerek irşad faaliyetlerinde bulunmuş, çevresindeki geniş Türk topluluklarının müşidi olmuştur. Yesevîlik, kurumsal anlamda Mâverâünnehir bölgesinde yaşayan Müslüman Türk kitlelerinin ilk tarikatı olarak Anadolu ve Balkan coğrafyalarında Hacı Bektaş-ı Velî ve onun öğretisinin temsil ettiği Bektâşîlik olarak hoşgörü ve aklın rehberliğinde çağlar ötesini aydınlatabilmiştir. Hacı Bektaş-ı Velî’nin “incinsen de incitme”

sözü toplumda birlikteliği zedeleyen haset, kin, nefret ve intikam gibi duyguların adeta panzehiri hükmündedir. Onun insan psikolojisini kapsamlı bir şekilde çözümlen sözleri toplumlardaki çatışma kültürünün ortadan kalkması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bektâşî usûl ve erkânında yer alan “eline, diline, beline sahip ol” öğretisi de toplumsal ahlâk kurallarının lokal olmayıp faziletli toplumlar meydana getirme gayesine matuf evrensel boyuta dikkat çekmektedir. Mertebe ve makam yoktur, dostun gönlünden başka” diyen Hacı Bektaş Velî, tevhid inancından yola çıkarak, yetmiş iki milleti bir gözle görmeyi öğütlemiştir.

Hacı Bektaş-ı Velî hakkında anlatılagelen halk söylenceleri ve yer yer farklı rivayetlere konu olmuş menâkabevî şahsiyeti, akla rehberlik yaptıran “Birbirinizin gönlünü kırmayın, çünkü inananın gönlü Kâbe’ye benzer; lakin gönül ondan da ileridir. Çünkü gönül Tanrı’nın evidir” veciz kutlu sözü, onun uzlaşmacı sûfi kimliğini karşımıza çıkarmaktadır. Hacı Bektaş-ı Velî, “Her ne ararsan kendinde ara; incinsen de incitme; kendine ağır geleni kimseye tatbik etme” tavsiyeleri, meydana getirdiği toplumun sosyokültürel ve dinî karakteri aynı zamanda Türk kültür ve tarihinin de zihniyet parametrelerini ortaya çıkarmıştır.

Kaynakça

- Ahmet Rifat Efendi. (1293/1876) *Mir’âtü’l-Makâsîd fî Def’i’l-Mefâsîd*. İstanbul: İbrahim Efendi Matbaası.
- Albayrak, Ali. (2015). “Alevi-Bektaşî Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme”. *Sûfi Araştırmaları*, C. VI. S. 12, ss. 21-36.
- Baha Said. (1927). “Bektâşîler”. *Türk Yurdu*, C. V, İstanbul, Şubat-Mart-Nisan 1927. Sayı 26-27-28, İstanbul.
- Çalışkan, İsmail. (2016). “İslâm’ın Balkanlar’da Birlikte Yaşamaya Katkısı”. *Balkanlarda İslâm: Miadı Dolmayan Umut*, Ed. M. Savaş Kafkasyalı, C. I. Ankara: Tika Yayınları. ss. 491-511.
- Çetin, Nuran. (2015). “İslâm Tarihinde Birlikte Yaşama Ahlâkına Tasavvuf Düşüncesinin Katkısı (Hacı Bektaş-ı Velî, Mevlânâ ve Yûnus Emre’den Örnekler)”, *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]*. S. 36, ss. 281-297.
- Dedebaba, Bedri Noyan. (2006). *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik, Bektâşîlik ve Bektâşîlik Ahlâkı*, Haz. Şakir Keçeli, C.VII, Ankara: Ardış Yayınları.

- Ercan, Haydar. (2010). "Günümüzde Bektaşiliği Yaşamak". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S.55, Bektaşilik özel sayısı, ss. 405-408.
- Erkân-i Bektaşîyyeye Aid Mecmua*, Hacıbektaş İlçe Halk Kütüphanesi. No: 36.
- Fırlı, Ethem Rûhi. (2006). *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Görmez, Mehmet. (2016). "Birlikte Yaşama Ahlakı ve Hukuku", *Balkanlarda İslâm: Miadı Dolmayan Umut*, Ed. M. Savaş Kafkasyalı, C. I, Ankara: Tika Yayınları. ss. 175-190.
- Güzel, Abdurrahman. (2009). "Hacı Bektaş Veli'nin Tarihi Kişiliği ve Türk Kültürü Üzerindeki Etkileri". III. *Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, 30-31 Ekim 2009, *Üsküp: Hacı Bektaş Veli'nin Tarihsel Kıymeti, Düşünce Sistemi ve Etkileri*, ss. 27-44.
- Hacı Bektaş-ı Velî. (2000). *Makâlât Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî*, Haz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş-Ali Öztürk. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Halıcı, Feyzi. (1996). "Hoşgörü ve Hacı Bektaş-ı Velî", *ERDEM Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı III, C.8, S.24, Ankara. ss.769-775.
- Hatalı, Ali. (2016). "Anadolu'da Birlikte Yaşama Kültürü: Ahilik", II. *Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu "Sivil Toplum Kuruluşlarının Barışın Tesisindeki Rolü"*, 19-20-21 Mayıs 2016, C.I. Sarajevo. ss. 265-281.
- Hazîni. (1995). *Cevâhiru'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr (Yesevî Menâkıbnâmesi)*, Haz. Cihan Okuyucu, Kayseri: Büyüyen Ay Yayınları.
- Kalafat, Yaşar. (t.y.). "Alevi Bektaşî Halk İnançlarında Gönül", 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni 17-18-19 Ekim 07*, [t. y.], C. II. ss. 1389-1406.
- Kaplan, Doğan. (2016). "Alevî-Bektaşî Klasiklerinin Neşri ve Bunların Alevilik Çalışmalarına Katkısı", *Uluslararası Alevî-Bektaşî Klasikleri Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi*, 8-9 Kasım 2014, ss. 303-316.
- Kardaş Sedat. (2018). *Ali Nihânî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Velî Velayetnamesi, (İnceleme-Metin-Sadeleştirme-Dizgin)*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Köprülü, Fuad. (1997). "Bektaş", *İA*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. C. II. ss.462
- Köprülü, Fuat. (1341). "Bektaşîliğin Menşe'leri", *Türk Yurdu*, S.7. ss.121-140.
- Kutlu, Sönmez. (2010). "Alevi ve Bektaşî Yazılı (Arap Harfli) Kaynaklarının Neşri ve Ortaya Çıkan Sorunlar", *Alevi ve Bektaşî Yayınlarının Temel Sorunla-*

- 12, *Çözüm Önerileri*, Ed. Gıyasettin Aytas-Derya Sümer, 26-28 Şubat, Ilgaz: ss. 42-73.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (2017). "Bektâşî Tarikatı", *Selçuklular Osmanlılar ve İslam Tespitler. Problemler. Öneriler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (2017). *Selçuklular, Osmanlılar ve İslam, Tespitler, Problemler, Öneriler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Onat, Hasan. (2009). "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* [Prof. Dr. Irene Melikoff'un anısına]. S. 1, ss. 18-28.
- Öztürk, Mürsel. (1987). "Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş-ı Velî ve Yunus Emre Zinciri". *ERDEM Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, C.3, S.9. Ankara, ss.759-775.
- Sarıkaya, M. Saffet. (2010). "Türkiye'de Alevilik ve Bektaşiliğin Oluşumu", *Anadolu'da Aleviliğin Dünü Bugünü*, Ed. Halil İbrahim Bulut. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları. ss.119.
- Soyyer, Ahmet Yılmaz. (2009). "Kapatılma Sürecinde Bektaşilik", *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektâşî Kültürü*, Ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. ss.79-92.
- Soyyer, Ahmet Yılmaz. (2010). "18-19. Yüzyıllarda Kızıldeli Bektaşî Ocağı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 53, Kızıldeli Özel Sayısı, ss. 345-364.
- Teber, Ömer Faruk. (2008). *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, Ankara: Aktif Yayınları.
- Temren, Belkıs. (1996). "Anadolu'ya Hoşgörü Tohumlarını Eken Hacı Bektaş-ı Velî", *ERDEM Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, *Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı III*, C.8, S.24, Ankara, ss.755-767.